

τ Veronikan

Nr 4/2011

T-Veronikan

Årgång 16 nr 4/2011

T-Veronikan ges ut av Örebro Läns Botaniska Sällskap. Bidrag till tidningen, synpunkter på innehållet och tips om botaniska händelser mottages tacksamt av redaktionen. Citat ur T-Veronikan får göras, om källan anges. Redaktionen förbehåller sig rätten att redigera insända bidrag.

Ansvarig utgivare

Per Erik Persson

Redaktion

Ingrid Engström 019-25 02 01
sven.engstrom@app.ephone.se

Arne Holmer 0582-407 58
arne.holmer@telia.com

Åke Lindström 019-24 40 49
ake.lindstrom38@telia.com

Björn Nordzell 019-24 40 31
bjorn.nordzell@telia.com

Layout och materialmottagare:

Lena Bjärmark 0587-137 70
eller 0701-75 7125
bjarmark@gmail.com

Omslagsbilder

Mattlummer *Lycopodium clavatum* är en av våra vanligaste lummerarter. De långa revorna kryper delvis i själva moss-täcket, delvis nedsänkt under markytan. Mattlummerns revor och skott bildar ibland täta mattor. De dekorativa revorna har sedan länge använts till julprydnader. Se artikel på sidan 7.

Blomvass *Butomus umbellatus* växer på lerbottnar i näringsrika vatten. I den flocklika blomsamlingen öppnar sig de enskilda blommorna vid olika tidpunkter vilket ger en lång blomningstid. Blommorna besöks gärna av insekter. Ståndarna tömmer sitt pollen innan pistillen är fullt utvecklad, vilket gynnar korsbefruktning.

Text och illustrationer: Björn Nordzell

Manusstopp för

T-Veronikan

nr 1/2012 20 jan

Utgivningsplan:

4 nr, febr, april, sept, dec

Annonspriser, kr:

	1 inf	2-4 inf
Helsida	1000	800
Halvsida	700	600
Kvartssida	500	400
Åttondel	350	300

ISSN 1402-2419

Ordföranden har ordet

Per Erik Persson.

Rödlistade växter

Rödlistning av arter är en bedömning av hotet att en art dör ut och har blivit ett hjälpmedel i arbetet med att bevara den biologiska mångfalden. Det är Artdatabanken vid SLU som samlar det kunnande som finns om tendenser i arternas status och gör bedömningarna.

Definitionen för rödlistning är IUCN, Internationella Naturskyddsunionens. Det är arter med vikande tendenser eller få växtlokaler som blir rödlistade.

De är indelade i hotklasser:

- nationellt utdöd
- akut hotad
- starkt hotad
- sårbar
- nära hotad
- kunskapsbrist

På Artdatabankens och IUCNs hemsidor kan man läsa mera om regler för rödlistning och där finns de aktuella rödlistorna.

Rödlistningen görs för ett visst område, hos oss för hela landet. Metoden innebär att arter som finns vid sin utbredningsgräns eller har utposter utanför sin huvudutbredning kan bli rödlistade. Finnrosen växer i fuktiga lite rikare skogar och har få växtplatser i nordligaste delen av landet. Den är rödlistad som sårbar. Men är vanlig i Finland och längre österut i Ryssland. I Finland är ängsväxter som gulmåra, jungfrulin och vanlig nyponros rödlistade. Vanlig nyponros anges till och med som akut hotad. I nordvästra Ryssland är tajgaörnbräken och notblomster rödlistade. Svalbard, den norskförvaldade ögruppen i Ishavet har sin egen rödlista. Där är rödlistade hos oss mycket vanliga växter som dvärgbjörk, odon och styvstarr, som är mycket vanlig i det mellanalpina bältet i fjällen.

På 2010 års svenska rödlista står 519 växtarter. Av dessa är 132 funna i vårt län. I landet utdöda växter finns också med på rödlistan. Åtta av dessa har funnits i länet. Det är 7 olika linogräs samt gatmålla. Två arter, åkerskallra

och sankmaskros är akut hotade. Cypresslumner, mellanlumner, mosippa, sanddraba, fältgentiana och myrstarr är några av 37 arter som är starkt hotade. Skogsalm, ask och knottblomster finns bland 36 sårbara arter. Åkerkål, åkerättika, slättergubbe och månlåsbräken är bland 48 nära hotade arter. För sydspärgel anges kunskapsbrist. En del av de arter som anges för länet är nu utdöda här. Det framgår av de artefaktblad som finns för varje art. En sådan är myrstarr, som fanns i Venakärret men som samlare troligen genom åren tagit för många av. Guckuskon har tagits bort från rödlistan och bedöms inte längre som hotad i landet.

Knottblomster

Internationella naturskyddsunionen arbetar ut den globala rödlistan. På den är 14 497 arter upptagna. Med är en del arter som ansetts hotade men nu anses livskraftiga.

Få av de hos oss rödlistade arterna finns med på den globala rödlistan. Men hällebräcken som är en endemisk art i Mellansverige och Norge bort mot Oslo står med på den globala rödlistan och är klassad som sårbar. Vare sig mosippa, mellanlumner eller cypresslumner är globalt rödlistade.

Grönbräken & hällebräcka vid Nasta marmorbrott

Text och bild: Elisabet Kocken

21/8-2011. Ibland har man tur. Efter en tid med ömsom duggregn ömsom ösregn var det en underbart solig förmiddag då sex trogna mötte vår exkursionsledare Daniel vid Svampen. Via den vackra gamla Glanshammarsvägen tog vi oss till Nasta.

Redan på parkeringen kunde man se vilken fantastisk lokal vi kommit till. Där mötte oss en hel äng med slätterblomma *Parnassia palustris*. Rikligt blommade också en ögontröst, som vi bestämde till grå ögontröst *Euphrasia nemorosa*. I övrigt noterade vi bl.a. gråfibbla *Hieracium pilosella*, jungfrulin *Polygala vulgaris* och ängsskallra *Rhinanthus minor*.

Första stoppet var vid ett hållkar där det bl.a. växte bredekaveldun *Typha latifolia*, sjöfräken *Equisetum fluviatile*, dvärgbläddra *Utricularia minor* och en kransalg – vilken??. På kanten växte de kalkälskande mossorna: plyschmossa *Ditricum flexicaule* och klockmossa.

Därefter fortsatte vi längs en lättpromenerad stig där vi bl.a. hittade vildlin *Linum catharticum*, äkta johannesört *Hypericum perforatum*, kanadabinka *Conyza canadensis*, skogsnycklar *Dactylorhiza maculata* ssp. *fuchsii*, fältgentiana *Gentianella campestris* och vitpyrola *Pyrola rotundifolia*. Någon ängsgentiana kunde vi tyvärr inte hitta trots idogt letande. Längre fram längs stigen kunde Daniel visa oss ytterligare ett par kalkälskande mossor: kalkskruvmossa och kalkkammosa *Ctenidium molluscum*. Där noterade vi också bockrot *Pimpinella saxifraga*, brudbröd *Filipendula vulgaris*, darrgräs *Briza media* och ängsvädd *Succisa pratensis*.

För att sedan nå dagens första höjdpunkt: grönbräken *Asplenium viride*, fick vi med gemensamma krafter forcera både små utlagda travbommar och en del snår med bl.a. olvon *Viburnum opulus*. På backen växte rikligt med björkpyrola *Orthilia secunda*. Vi nådde fram till en brant av stora stenblock, kantad av purpurknipprot *Epipactis atrorubens*. Långt nere på en klippa kunde Daniel visa oss en riktigt kraftig tuva grönbräken, fantastiskt dekorativ mot den grå klippan! Den hade också en liten kompis alldeles i närheten på samma block.

När vi sett oss mätta på denna raritet styrde vi stegen mot höjdpunkt nr. två. Och med Daniels säkra guidning fick vi efter en kort promenad se den – hällebräckan *Saxifraga osloensis*. Förutom ett stort antal bladrossetter (> 30) fanns också ett par blommande exemplar!!! Ljuvligt fina.

Efter allt fint vi sett var det dags att avnjuta vår medhavda matsäck. Därefter avslutade vi med att gå till ett ”hygge”. Där såg vi till vår stora irritation en del bladrossetter som vi inte lyckades identifiera och dessutom mängder med överblommade örter. Alla kände en stark önskan att återkomma till lokalen i vår och Daniel lovade att ställa upp!

Tusen tack Daniel för en fantastisk guidning och jag ser fram emot att återbesöka lokalen i vår.

Hällebräcka, bilden är fotograferad i Dalsland.

Vattenväxtkursion i naturreservaten Tjälvesta - Snavlunda

Text: Ingalill Teljå. Bilder: Elisabeth Kocken

11-08-28. Nio förväntansfulla botanister från Örebro och Kumla ledsagades av Cecilia Journath- Pettersson och Henrik Josefsson från Länsstyrelsen. I norra viken av sjön Trehörningen (naturligt stark övergödning) hävade de friskt med långkratta och andra redskap, iförda vattendräkt eller höga stövlar. Vattenståndet var lågt i sjön, trots sista veckans 60 mm. Så därför var det svårt att ta sig ända ner till vattenlinjen. Men ungdomarna Cecilia och Henrik lyckades väldigt bra att få med sig många arter.

Den mycket giftiga sprängörten, som boskapen kan dö av, om de äter, hittades snabbt liksom vattenbladdra, dock ej blommande (insektsätare), sjöfräken, gul och vit näckros, bredkaveldun, missne, kransslinga *Myriophyllum* med övervintringsskott, hästsvans, kalmus, ålnate, gäddnate, trubbnate (luktar apelsin), som är svår att skilja från spetsnate. Den senare har flera tydliga bladnervor och har spetsar i bladändan, blåsstart *Carex vesicaria* och vasstart samt näckmossa *Fontinalis antipyretica* finns där också. Vidare hittades på stranden, bitterpilört, mycket stark i smaken, frossört, kärrsilja, nickskära, strandklo, sumpmåra och strandlysing. Vid fikapausen fångades en ängstrollslända med fyra rektangulära röda fläckar på vingarna - mycket vacker efter noggrant påseende i luppen.

Ängstrollslända

Småningom bestämde vi oss för att prova lite i en mer lättillgänglig sjö. Därför fortsatte vi till Kyrksjön, nedanför Snavlunda prästgård. Där är inte vattnet av så övergött koncept, varför ”fångsten” blev lite mindre intressant. Besksöta med röda frukter, gråal, kärrsilja, vasstart och blomvass blev upptäckterna. Vädret var inte det gynnsammaste, ömsom sol och ömsom regn, men blåst hela tiden., dock inte vid Kyrksjön, eftersom den platsen ligger mer i lä och har bekväm promenadväg ända intill sjökanten och med sittbänk.

Nästa år gör vi antagligen en heldagsutflykt i till Hävla i Östergötland och hälsar på i Cecilias hemtrakter, där många intressanta vattenväxter finns.

Blomvass

De första Närkingarna i botaniken

Lars Löfgren lars.lofgren.arboga@telia.com

Långt innan Linnè och Närkesflororna har botaniska vetenskapsmän och topografer med anknytning till Närke utmärkt sig.

Johannes Chesnecopherus (1581-1635), prästson från Ekeby med skolgång i bl.a. Örebro, var "Sveriges förste botaniker" och Uppsala universitets förste medicine professor 1613. "Genom honom tillkom de första tryckta botaniska traktaterna i vårt land ... den ende svensk som vederligen under sin studietid verkligen kommit i beröring med ... samtidens stora internationella botanister" (Eriksson (1969). Han planerade att utge en förteckning över Sveriges växter varav blev intet. Han var dock en av de "minnesvärdaste namnen i det tidigare 1600-talets svenska botanik" och utgav 1620 den första i dåvarande Sverige tryckta avhandlingen som enbart behandlade växter. Han införde ett stort antal beskrivande termer för att skilja växterna från varandra.

Dionysius Fischer, läkare och fältkirurg i Riga, står bakom den äldsta kända Närkesbeskrivningen, tryckt 1639. Den behandlar Närkingen i gemen med särskild inriktning på bergsbruket och dess företrädare. Den innehåller några uppgifter om odlade rovor, råg och korn men saknar i övrigt växtangivelser.

Johannes Rudbeckius d.ä. (1581-1646) var son till Örebros stadsskrivare Johan Pedersson (1550-1603) och far till Olof Rudbeck d.ä. Han blev 23-årig professor i matematik i Uppsala efter studier i bl.a. Wittenberg. Han var flitig fältkartograf och utarbetade den första svenska världskartan 1643 (Richter 1959).

Johannes Rudbeckius skapade landets första gymnasium och landets första botaniska trädgård i Västerås, "den berömde 1600-talsbiskopen i Västerås, med tillnamnet Nericius, det betyder 'från Närke', är ... att räkna såsom den störste sonen av Almby" (Gottberg 1943).

Olaus Rudbeckius (Rudbeck, Olof d.ä. 1630-1702) var son till biskop Johannes Rudbeckius d.ä. Han studerade växtkänedom i Uppsala för "Sveriges förste botanist", Johannes Franck, och anlade den botaniska trädgården i Uppsala 1655.

"Hans växtkänedom var kolossal. Redan år

1657 räknade trädgården i Uppsala 800 arter, hvilka år 1658 vuxit till 1,052 och år 1685 till 1,873. Och hans livsverk, detta *Campus Elysii*, som han aldrig fick se fullbordadt, var afsedt att upptaga icke mindre än 7000 figurer. Hans undervisning, till en början tämligen förbisedd, emedan den ansågs nyttigt blott för apotekare och de käringar dessa utskickat att samlade medicinska örter, blef småningom allt mer populär, att eleverna slutligen trängdes kring honom. Och någonting, som icke får glömmas, är att han genom hela sin verksamhet beredde jordmänen för det största snille, hvilket spirat ur svensk grund, *Carl von Linne*" (Hildén 1920).

Han bistod Magnus Gabriel de la Gardie vid bl.a. Käggleholms slott i Ödeby dit växter från Uppsala botaniska trädgård importerades.

Olof Rudbeck d.y., liksom fadern framstående botanist, genomförde 1695 "vårt lands första naturvetenskapliga forskningsexpedition" till Norrland (Richter 1959).

Olof Bromelius (1639-1705) född och med skolgång i Örebro, studerade i Uppsala för Olof Rudbeck d.ä.. Bromelius verkade som Stockholms stads herborist 1668-1669. Som stadsfysikus och provincial-medicus i Göteborg utgav han 1694 den första svenska provinsfloran "*Chloris Gothica*", som omfattade flera 10-tal nya arter för Sverige och innehöll nymodigheten svenska namn och synonymer.

Bromelius var en av landets första verkliga fältbotanister. Under hans ledning fick bl.a. Urban Hiärne hjälp med sina botaniska studier.

Litteratur

- Eriksson, G. 1969: *Naturvetenskapernas historia i Sverige intill år 1800...* 3. *Botanikens historia i Sverige intill år 1800...* Uppsala.
- Gottberg, Y. 1943: Johannes Rudbeckius Nericius. I: Johansson, A. (Red.): *Almby. En Minnesskrift ... Örebro.*
- Hildén, H. 1920: *Studier af naturen i stormaktens verklighet och dikt.* Helsingfors.
- Richter, H. 1959: *Geografiens historia i Sverige intill år 1800...* Stockholm.

Svenska lummerväxter

Text och bild: Björn Nordzell se även bilder i färg sid 11.

I vårt län kan man finna alla de lummerarter, som förekommer i södra delen av landet, även sällsynta arter som cypress- och mellanlumner.

Här beskrivs våra svenska lummerväxter, artskiljande karaktärer, fortplantning och gamla tiders användning.

Lummerväxterna hör till våra äldsta och mest primitiva. Under devonkarbonperioden dominerade trädformiga lummerväxter jordens skogar. Lummerväxter finns nu utbredda över hela världen och omfattar omkring 1200 arter fördelade på 2 (möjligen 3) familjer.

Namnet *lumner* kommer av latinets *lumbricus* – mask, då växterna i gamla tider använts mot inälvsmask.

Till familjen *Lycopodiaceae* **lummerväxter** hör flertalet av våra svenska lummerväxter: Lopplummer, revlumner, mattlumner, strandlumner, plattlumner, cypresslumner, mellanlumner och fjälllumner medan familjen *Selaginellaceae* **mosslummerväxter** endast har en enda representant i vårt land – dvärglumner. Flera av våra lummerväxter har underarter som växer i de nordligaste delarna av vårt land. De växer där på mer öppen och solbelyst mark och är bättre rustade för att motstå uttorkning.

Vanlig lopplummer *Hyperzia selago* ssp. *selago* växer på mager, helst skuggad, fuktig skogsmark och är ganska vanlig i hela vårt land. Är tuvbildande med tättsittande, upprätta, i det närmaste liklånnga skott. Sporgömmena sitter i bladvecken i övre delen av grenarna.

Groddknoppar kan ibland förekomma på de övre delarna av skotten.

Underarten **groddlumner** ssp. *arctica* växer på öppen, fuktig mark i fjällen. Bladen har en mer gulgrön färg. Den utvecklar rikligt med groddknoppar. Mellanformer mellan de två underarterna är vanliga.

Vanlig revlumner *Lycopodium annotinum* ssp. *annotinum* är den lumnerart som är vanligast i våra skogar. (Släktnamnet *Lycopodium* kommer av grekiskans *lykos* – varg- och *podium* - fot, då lumnerns grenspetsar kan liknas vid vargtassar). Växer på både fuktiga och torrare mark i skiftande skogsbiotoper. Växer ibland i stora bestånd med långa, utlöppande revor. De barrlika bladen är styva, utåt- eller nedåtriktade, påminner något om små enbarr. Sporaxen sitter ensamma och oskaftade på skottspetsarna. Den nordliga underarten, **nordlumner** ssp. *alpestre* är lik en revlumner i miniatyr men har tydligt ledade skott och uppåtriktade blad.

Vanlig mattlumner, *L. clavatum* ssp. *clavatum* växer liksom revlumner i skiftande skogsmiljöer men på något torrare mark. Bladen är uppåtriktade och i spetsarna försedda med vita, något vågiga hår. Bladstrukturen gör att skotten känns mjuka och lena till skillnad mot revlumnerens, som känns mer styva och vassa. En säkert artskiljande karaktär är att mattlumnerens sporax, 2-4 till antalet, sitter på ett flera cm långt skaft. **Riplummer** ssp. *monostachyon* som växer på rishedar och i fjällbjörkskogor har liknande blad men endast 1 (-2) sporax per skaft.

Strandlumner *Lycopodiella inundata* är en mer sällsynt lumnerart, som man kan finna på mager, fuktig sand- och torvmark på sjöstränder, mossar och körvägar. De krypande skotten sitter hårt fästade i marken. Sporgömmena sitter i bladvecken på små upprätta skott. Strandlumner skiljer sig från de föregående genom att de gröna delarna vissnar ner varje höst men åter växer ut följande år från knoppar i de gamla grenspetsarna. Strandlumner finns på ett 15-tal lokaler i vårt län.

Släktet *Diphasiastrum* **plattlumrar** har liksom *Lycopodium*-arterna ett krypande huvudskott från vilket skjuter upp upprätta gaffelgrenade sidoskott av växlande höjd. För övrigt skiljer sig plattlumrarna till utseendet ganska väsentligt från *Lycopodium*-arterna. De mer eller

mindre platta bladskotten liknar tujans grenar med fjällika blad, tryckta intill stammen.

De tre närbesläktade arterna **plattlummer** *D. complanatum*, **cypresslummer** *D. tristachyum* och **mellanlummer** *D. x zeileri* finns alla i vårt län. Mellanlummern anses vara en hybrid mellan platt- och cypresslummer men betraktas nu som en egen art.

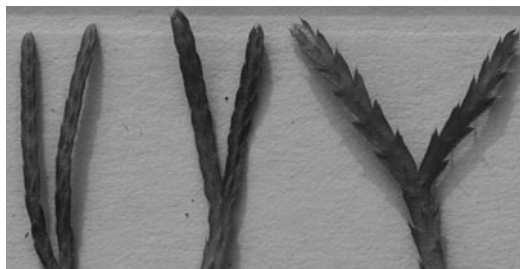
Plattlummern (i gamla floror kallad ”jämna”) är ganska vanlig på torr, mager mark i våra skogar, medan cypress- och mellanlummern finns koncentrerade till några lokaler i södra delen av länet. (En mellanlummerlokal finns också i Noratrakten och en nyupptäckt vid Hällefors.) Arterna skiljer sig åt när det gäller färg, grenspetsarnas bredd, grenvinklar, bladens utformning och huvudskottets läge i förhållande till markytan.

Cypresslummerns skott är grågröna – överstämmer väl med färgen på tallens barr – medan plattlummerns och mellanlummerns har en mer rent grön – gulgrön färg (likt granen). Grenspetsarnas bredd och grenvinklarna (vinkeln mellan de yttersta grenspetsarna) ökar i storlek från cypress- via mellan- till plattlummer. Gränsvärdena för grenspetsarnas bredd för de olika arterna skjuter delvis över varandra och grenvinklarnas storlek varierar, varför dessa variabler inte är säkert artskiljande.

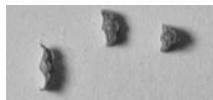
Mellanlummer

Bladen sitter på stammarna i fyra rader. Bladen är spetsiga och fjällika. Sett från ryggsidan har bladet i mittlinjen och sidobladen ungefär samma storlek och form vid en jämförelse mellan de tre arterna. På buksidan framträder däremot tydliga skillnader mellan bladens utseende. På plattlummern skjuter de två kraftigt tillplattade sidobladen ut med sina spetsar och ger bladet en skarp, taggig kontur. Bladet på buksidans mitt är mycket liten och sitter som en tagg omgiven av en plan yta.

Skottspetsar av cypress- mellan- och plattlummer

På mellanlummern är sidobladen platta – konkava vilket även hos denna art ger en tydlig sidokant, dock utan nämnvärt utskjutande bladspetsar. Bladet i mittlinjen är mindre än sidobladen. Även detta mittblad sitter omgivet av en plan yta.

Tvårsnittssegment av skottspetsar av platt-, mellan- och cypresslummer.

Cypresslummerns sidoblad, slutligen, har en välvd, mjuk kontur som gör att det inte bildas någon skarp sidokant och bladet på buksidans mitt är i det närmaste likstort med och i nära kontakt med sidobladen. Medan plattlummerns huvudskott kryper i nära anslutning till markytan ligger mellanlummerns på ett djup av c:a 5 cm och cypresslummerns ända ned till 10 cm djup. Mellanlummern och, i ännu högre grad, cypresslummern har därför stor möjlighet att med sina underjordiska delar överleva en skogsbrand.

Skottspetsar av cypress- och mellanlummer i sidoprojektion

gäller att skotten har ett mer kompakt växtsätt på öppna soliga lokaler (t ex kraftledningsgator) medan skottens grenar sitter mer glest i skuggiga lägen.

Cypresslumner växer sällsynt i södra Sverige upp till Värmland och Närke. Växer företrädesvis på torr, mager, lavrik mark med tallskog, på kraftledningsgator och (i de sydligaste landskapen) även på ljunghedar. I Halland bränns områden med ljunghedmark med lämpliga tidsintervall, vilket tycks gynna cypresslummen. Mellanlumner växer på liknande mark och ofta i samma områden som cypresslumner, dock växer de inte blandade.

Plattlumner brukar man inte finna tillsammans med de två andra arterna.

Cypresslumner och mellanlumner är rödlistade i kategorin starkt hotade (EN). Cypresslumner är helt fridlyst medan det för övriga lumnerarter gäller att det är förbjudet att gräva upp eller dra upp plantor med rötterna eller att plocka eller på annat sätt samla in exemplar av plantor för försäljning eller andra kommersiella ändamål.

På en del mellanlumnerlokaler uppträder plantor där ett stort antal sidoskott omvandlats till sporgömmebärande skaft – en sk *Polystachyum*-form. Detta kan resultera i att ett hundratalskaftade sporgömmen sitter på samma huvudskott.

En av plattlummens underarter, **finnlumner** ssp. *montellii*, växer på rishedar och i fjällbjörkskogar i de nordöstliga delarna av våra fjälltrakter. Utseendet på grenar och blad överstämmer med plattlummens i mindre upplaga. 1-2 sporax sitter på c:a 2 cm långa skaft.

Fjälllumner *D. alpinum* har upp till halvmeterlånga huvudskott i markens ytskikt med knippor med några cm höga, blågröna, upprätta sidoskott. Dessa sidoskott står ofta mycket tätt så att det bildas mattlika bestånd. Bladen sitter anordnade i fyra rader och är alla ungefär lika stora (jmf cypresslumner). Sporaxen sitter i grentopparna och är oskaftade. Fjälllummen är vanlig i hela fjällområdet och växer på fjällheden i något fuktiga sänkor, längs bäckar, i snöleger och liknande.

Nord-, rip-, fjäll-, finn- och groddlumner.
Bilderna är arrangerade.

Familjen **mosslummerväxter** *Selaginellaceae* skiljer sig från lummerväxtfamiljen genom att vara heterospor, dvs har två sorters sporer i stället för en enda (= homospor).

Familjen har endast en representant i vårt land:

Dvärglumner *Selaginella selaginoides*. Den finner man på fuktig, helst kalkhaltig mark på tex slätterängar, kärrtuvor och sjöstränder. Förekommer vanligast i den norra delen av landet. I vårt län finns dvärglumner på flera växtplatser på kalkrik mark, speciellt i anslutning till rikkärr. På ett krypande huvudskott sitter sterila och fertila skott, några cm höga – de fertila ofta något högre än de sterila. Bladen är gulgröna, syllika och försedda med några korta tänder i spetsen. Makrosporangier (sporgömmen) som i ett senare led ger upphov till spermier sitter på blad (sporofyll) i övre delen av de fertila skotten, mikrosporangier, som ger upphov till äggceller, på de nedre. Sporofyllen är obetydligt längre men skiljer sig inte för övrigt från de vanliga bladen.

Fortplantning. Lummerväxternas sporer bildas i njurformade sporgömmen, sporangier, som kan sitta på vanliga blad, på specialiserade blad eller samlade i sporax. Sporbärande kärlväxter kan antingen vara homospora (fam. *Lycopodiaceae*), som bara har en typ av sporer, eller heterospora (fam. *Selaginellaceae*) som har två, makro- och mikrosporer. Sporen grov under gynnsamma betingelser till ett protallium, en millimeter- till centimeterstor förgrodd, som utgör den könligen generationen. Protalliet kan växa på eller (oftast) under markytan eller utvecklas helt innanför spörvæggen. Hos de homospora arterna bildas på samma protallium

anteridier, som utvecklar spermier, och arkekon, som utvecklar äggceller. De heterospora arterna bildar honprotallier av makrosporerna och hanprotallier av mikrosporerna. Spermerna, som har två gissel, förenar sig med äggcellen och en ny sporofyt, i dagligt tal en ny planta, växer ut.

Användning. I äldre tider kom i första hand mattlummern, men även i någon mån revlummern, till användning vid flätning av mattor och ända in i modern tid även som julpynt. Det flitiga skördandet av lummerrevor gjorde det så småningom nödvändigt att förbjuda insamlandet i större skala för försäljning. Sporererna, under benämningen *nikt* användes som apoteksvara.

Omogna sporgömmesamlingar samlades, torkades och siktades så att sporererna avskildes. Nikten användes på apoteken för att hindra piller att klibba ihop. Ingick i förteckningen av önskvärda medicinalväxter så sent som under andra världskriget och fanns kvar i sista upplagan av den svenska farmakopén 1946. Om nikt blåses in i en låga brinner den explosionsartat, något som användes vid blixtfotografering och för att åstadkomma teatereffekter. Kunde också användas av busgrabbar för att skrämma gamla tanter. Nikt kunde slutligen även komma till användning som puder på såriga barnstjärtar.

Litteratur:

Mossberg B. & Stenberg L. 2003. Den nya nordiska floran.
 Lagerberg T. 1956. Vilda växter i Norden.
 Widén.M & Widén. B. 2008. Botanik.
 Tunón H & Emanuelsson.U. 2005. Människan och floran.

Bildtexter till sidorna 11 - 14.

1	Revlummer (BN)	10	Svartöra (UM)	19	Botanister studerar mårör, Skokloster (AH)
2	Strandlummer (BN)	11	Äkta vallört (UM)	20	Taggbräken (EK)
3	Cypresslummer (BN)	12	Vattenväxtletare vid Drakudden (UM)	21	Uddbräken (EK)
4	Lopplummer (BN)	13	Piggfrö, Övergran kyrka (AH)	22	Trollsmultron (EK)
5	Cypresslummer och tall. Cypresslummers skottspetsar liknar tallens barr (tallkvist upptill till vänster) såväl beträffande färg som storlek. (BN)	14	Thomas Halingbäck, mossor, Hårsbäcksdalen (AH)	23	Nästrot (EK)
				24	Svartbräken (IE)
6	Dvärglummer (BN)	15	Brödranejlika (AH)	25	Landskapsvårdarna i Skärbo (IE)
7	Fjälllummer (BN)	16	Sjöhjortron (AH)	26	Aklejruta (EK)
8	Bitterfibbla (AH)	17	Sjöplommon (AH)	27	Svedjenäva (EK)
9	Gullusern (AH)	18	Lungrot (AH)	28	Tuschlav (IE)

Fotografer: BN Björn Nordzell, AH Arne Holmer, UM Uno Milberg, EK Elisabet Kocken samt IE Ingrid Engström.

Lummerväxter

Botanikdagarna i

Uppland 2011

Dalslandsresan ÖLBS 2011

Botanikdagarna i Uppland 2011

Text och bild: Arne Holmer, bild Uno Milberg, bilder i färg se sid 12 - 13.

I år var det botanisterna i Uppland som bjöd in till botanikdagarna som ägde rum den 29 juni till 3 juli. Vi inkvarterades i det ärevördiga gamla biskopssätet Biskops-Arnö, en ö i Mälaren norr om Bålsta, numera en folkhögskola. Efter det att vi installerat oss och fått sedvanlig information inför exkursionsdagarna fick de som ville i Gotiska salen djupt nere i källarvalven en intressant inblick i Biskops-Arnös historia, från 1200-talet fram till våra dagar.

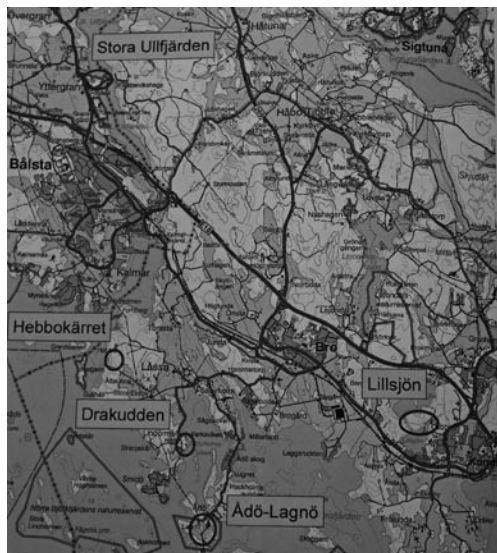
Biskops Arnö

Under de tre exkursionsdagarna besökte vi olika lokaler i sydvästra delen av landskapet. Som vanligt under botanikdagarna var det två fulla bussar som förde oss ut i terrängen. Från vår del av landet, Örebro län, deltog förutom undertecknad och Björn Nordzell också karlskogaborna Uno Milberg, Alva Lunnevik och Owe och Maj-Britt Nilsson och från norra länsdelen Kjell Sundkvist. Vi hade turen att alla dagarna kunna njuta av ett soligt och varmt sommarväder.

Första dagen ägnades större delen av tiden åt vattenväxter. Vi började med att besöka **Lillsjön i Kungsängen**. Vi hade hjälp av guide som med dykutrustning gick ned på botten och plockade upp diverse spännande växter, bl.a. sjöplommon *Nostoc pruniforme* och sjöhjortron *N. zetterstedtii*, axslinga *Myriophyllum spicatum* och hornsärv, *Ceratophyllum demersum*.

Den dagen besöktes också **Ådö-Lagnö** på en udde i Mälaren, känt för sina tusentals mistlar i lövträden. En del träd såg döende ut, kanske pga. alltför mycket mistlar. Här intogs lunchen.

Vid **Drakudden** i Säbyholmsviken, som vi därefter kom till, fanns en badplats med fin sandstrand. Vi vadade ut i grundvatt-net och plockade upp bl.a. smal och vanlig vattenpest, *Elodea nuttallii* respektive *E. canadensis*, styvt och vekt braxengräs, *Isoetes lacustris* och *I. echinospora*, späd-nate *Potamogeton pusillus* och strandpryl *Plantago uniflora*.

Karta över Södra turen

Hebbokärret är ett rikkärr skapat av från Uppsalaåsen utsipprande kalkrikt grundvatten. Där växte flera olika orkidéarter, bl.a. flugblomster, *Ophrys insectifera*. Största intresset drogs kanske till några få plantor av myggblomster omkring vilka fotografierna stod i kö och trängdes en stund.

Invid vägen där upplevde vi ett zoogiskt fenomen. Vi såg stora getingliknande, hanar och

honor av läppsteklar (*Bembix rostrata*) dansa runt och gräva bo-hålor i den lösa sanden, samtidigt som de hotades av parasiterande flugor (*Antrax sp.*).

Den dagen avslutades vid **Stora Ullfjärden** invid Ekilla-åsen. Stora Ullfjärden har viss kontakt med Mälaren men vattenutbytet är ringa varför sjön skiljer sig markant från Mälaren. Vattnet är relativt klart och kalkrikt. Här såg vi den mycket sällsynta småsvaltingen, *Alisma wahlenbergii*.

Småsvalting

En annan dag gick färden åt väster mot Hjälstaviken och lokaler på och vid Enköpingsåsen. Vi gjorde först ett kort stopp på morgonen vid **Övergran kyrka**. Där på muren växte ett vackert bestånd av piggrö *Lappula squarrosa*.

Under vandringen på betesmarkerna vid Hjälstaviken guidades vi av professor Lena Jonsell. Hon visade bl.a. på tuvstarr *Carex cespitosa*, hästskräppa *Rumex aquatilis*, vattenveronika *Veronica anagallis-aquatica* och bäckveronika *V. beccabunga*. I ett enbusksnår växte den ganska sällsynta grådraban, *Draba incana*.

När vi lite senare kom till **Vånsjöåsen**, en del av Enköpingsåsen, anslöt sig professor Bengt Jonsell till sällskapet och ledde guidningen över åsens torbacksflora. Typiska växter här var kattfot *Antennaria dioica*, backsippa *Pulsatilla vulgaris*, brudbröd *Filipendula vulgaris*, backglim *Silene nutans* och backtimjan *Thymus serpyllum*. Här invid tusenåriga gravkullar på åschrönet intog vi lunchen med vacker utsikt över det uppländska odlingslandskapet.

Längre fram på dagen kom vi till **Hårsbäcksdalen**, ett par mil söder om Heby. Örsundaån har där skapat en djup ravin i Enköpingsåsen. Här fann vi på en liten ängsmark frösöstarr *Carex pediformis* ssp. *rhizodes*. Åsen var bevuxen med delvis lundartad skog med ek, hassel, björk och asp. I fältskiktet växte lundväxter som trolldruva *Actaea spicata* och tibast *Daphne mezereum*. I dalbottnen fanns vackra bestånd av strutbräken *Matteuccia struthiopteris* och springkorn *Impatiens noli-tangere*. Till våra guiders sorg hade någon helt nyligen snyggat till stigen och på något sätt slagit av ett gräs som de gärna ville demonstrera, storgröe *Poa remota*. Några få strån fanns dock kvar att studera. Förutom av Lena och Bengt Jonsell guidades vi nere i dalen av Tomas Hallingbäck som berättade om mossor och deras livsvillkor på trädstammar och klippblock.

Den tredje bussturen kallades **Östra turen**. Då besöktes lokaler i nordvästra utkanten av storstockholm, Snebacken vid Skeppsta öster om Arlanda flygfält, Sigtuna och Skokloster. Vi började med ruderatväxter invid en bensinstation i Sollentuna. Där såg vi ovanligheter som brödranejlika, strävklint, stäppsalia, gyllenfetblad och humlesuga (*Dianthus carthusianorum*, *Centaurea dealbata*, *Salvia nemorosa*, *Phedimus aizoon*, *Stachys officinalis*). Sedan åkte vi ut på Järvafältets naturreservat och vandrade från Bögs gård ned mot den näringsrika sjön Ravalen. Invid gården växte ovanligt stora bestånd av lungrot *Chenopodium bonus-henricus*. I det näringsrika vattnet såg vi bl.a. bäckmärke *Berula erecta*, vattenaloe *Stratiotes aloides* och

jättestarr *Carex riparia*.

Snebacken nordost om Arlanda är en av de finaste betesmarkerna i Stockholms län med en kontinuitet sedan järnåldern. Mer än 200 kärlväxter har noterats i området. Här strosade vi runt i solskenet ett par timmar mitt på dagen och fick en genomgång av Sigtunas kommunbiolog och lantbrukaren på stället. Där fotograferade jag småborre, rävsarr och vit- och kantig fetknopp (*Agrimonia eupatoria*, *Carex vulpina*, *Sedum album* och *S. sexangulare*). Bland många andra trevliga växter i betesmarken sågs ormtunga, ormrot, backruta och korskovall (*Ophioglossum vulgatum*, *Bistorta vivipara*, *Thalictrum simplex*, *Melampyrum cristatum*).

Vi styrde sedan västerut till Sigtuna. Där gjorde vi några korta stopp och tittade i vägkanterna på blek jordrök *Fumaria vaillantii*, nonnea *Nonea versicolor* och raklosta *Bromus erectus*.

Senare på eftermiddagen var vi på **Skohalvön** i närheten av Skokloster. Vid Flasta kyrkoruin tog vi fikapaus och såg på olika former av lusern, blålusern, gullusern och korsningen mellan lusern (*Medicago sativa* ssp. *sativa*, *M. sativa* ssp. *falcata*, och *M. sativa* ssp. \times *varia*). Vid nästa stopp var det bitterfibblan *Picris hieracioides* som stod i centrum för intresset. Den är vanlig på Skohalvön. Som avslutning på dagen körde den stora bussen på en liten ”knapp synlig” väg långt in i skogen och där kunde vi beundra ett stort bestånd granbräken *Dryopteris cristata*.

En av kvällarna vandrade vi i det forna biskopsätets park och talade om de gamla trädens stora betydelse för biologisk mångfald och hur vi på bästa sätt ska vårda detta biologiska arv, ett arv som många av oss tycker är väl så värdefullt att föra vidare som de kulturhistoriska sevärdheterna i landskapet. Vi kunde glädja oss åt att den stora ca 550 år gamla Biskopseken fortfarande såg frisk och välmående ut.

Biskopseken. Omkrets 725 cm. Ett gammalt grovt träd kan härbärgera ca 900 olika organismer, skalbaggar är flest. 17

Dalslandsresan ÖLBS 2011

Text: Ingrid Engström. Färgbilder se sid 14.

Årets botanikresa var två. Den ena, mera äventyrlig, gick till Pältsa söder om treriksröset. Den andra, som det här handlar om, gick till Dalsland, ”det glömda landskapet” ett passande epitet. Inte ens Selma Lagerlöf hade kostat på Dalsland mer än 10 rader i Nils Holgersons underbara resa. Vildgässens resa söderut gick över Dalsland ”där det var ännu grannare än i Värmland. Där fanns så fullt av sjöar, att landet gick fram mellan dem som smala, högkulliga bankar. Det var ingen passande mark för åkrar, men träden trivdes så mycket bättre, och de branta stränderna lågo som vackra parker”.

Vi bestämde oss för att ta reda på vad som växer i detta granna landskap. Till vår hjälp hade vi framför allt ”Växtfynd i Dalsland” av Kjell Eriksson och Stefan Hult, utgiven 2010 som häfte 3 av Svensk Botanisk Tidskrift. Så småningom fick vi också hjälp av Torsten Örtenblad, mångårig ordförande i Dalslands botaniska förening.

Onsdagen den 9 juni körde vi de styvt 20 milen till Dalsland. Deltagare var Berit Ragné, Elisabet Kocken, Margareta Olsson, Inga Hedgren, Ingrid och Sven Engström. Vi möttes av häftiga regnskurar som kändes uppfriskande efter de senaste dagarnas värmebölja. I Säffle hämtade vi upp Elvi Eriksson som kom med tåg från Arvika. Dalsland visade sig motsvara Selma Lagerlöfs komprimerade beskrivning. I min dagbok står det: ”Ett fantastiskt grönt, kuperat landskap med hisnande branta bilvägar och många idag blanka sjöar!”

Vårt mål denna första dag var Dals Långed. Vi tog en omväg till **Bräcke ängar**, känt för sin

blomrikedom. Där vandrade vi den 2,5 km långa branta stigen över slätterängar med örtrik flora. Vi började botanisera redan utanför inhägnaden. Där fann vi darrgräs *Briza media*, överblommade tjärblomster *Viscaria vulgaris*, käringtand *Lotus corniculatus*, vårbrodd *Anthoxanthum odoratum*. Utmed den vindlande stigen trängdes sötvedel *Astragalus glychyphylus*, ännu ej blommande, med svinrot *Scorzonera humilis*, jungfrulin *Polygala vulgaris*, liljekonvalj *Convallaria majalis* i tätta mattor, skogsvicker *Vicia sylvatica* klängande i buskarna

Torsten Örtenblad och några av deltagarna

och ”vår egen” teveronika *Veronica chamaedrys*. På en klippavsats stod en ljuvligt vacker men efter dagens regnskurar ganska blöt hartsros *Rosa villosa*, gul fetknopp *Sedum acre*, stor blåklocka *Campanula persicifolia* i knopp. I vissa partier övervägde hundkäx *Anthriscus sylvestris* och maskrosor *Taraxacum* – jag vågar inte gissa vilken sektion de tillhörde.

Vidare fanns sårläka *Sanicula europea*, kvastfibbla *Hieracium cymosum*, numera förs den till släktet *Pilosella*, klasefibbla *Crepis praemorsa*, backvial *Lathyrus sylvestris*, överblommad gökärt *L. liniifolius*, gullviva *Primula veris* och blåsippan *Hepatica nobilis*, fräscha humleblomster *Geum rivale*, vildlin *Linum catharticum*, tvåblad *Listera ovata*, nattviol *Platanthera bifolia* och grönvit nattviol *P. chlorantha*. Vid stigens högsta punkt överraskade en hel liten rabatt med slättergubbe *Arnica montana* och konkurrerade om uppmärksamheten med en mängd brudsporrar *Gymnadenia conopsea*, nyss utslagna. På väg ner mot bäcken och bilvägen såg vi en vacker liten samling av släktet *Anthemis*, som vi bestämde till *A. arvensis*, skogstry *Lonicera xylosteum*, flicknäva *Geranium dissectum*, överblommad kattföt *Antennaria dioica*, styvmorsviol *Viola tricolor*, ältranunkel *Ranunculus flammula*, ormröt *Bistorta vivipara* och bäckveronika *Veronica beccabunga* avslutade dagens observationer.

Vid 18-tiden anlände vi till ett regnigt Dals-Långed, där vi inkvarterades i charmiga kanalvillan, ett

stort trähus vid slusstationen i Dals-Långed. Den var förr bostad för kanalbolagets disponent. Numera fylls den av liv endast under den korta turistsäsongen.

Dag 2 bjöd på heldagsregn och blåst. Vi åkte därför till närbelägna **Baldersnäs**, en berömd herrgård från slutet av 1700-talet belägen på ett näs i Laxsjön. Där finns ett naturum, så vi räknade med att under tak kunna orientera oss i landskapet. Naturumet var emellertid stängt. Herrgårdens byggnader omges av en fordom ståtlig park med framför allt en ansenlig samling ovanliga lövträd. Vi vandrade i den förfallna parken där vi fann spår av gången växtrikedom nu överväxt av kirskaål och annat ogräs. Vi identifierade bland annat kungsnäva *Geranium x magnificum*, brunnäva *G. phaeum* och nysrot *Veratrum* sp., stora, kraftiga exemplar i knopp. En art av förslagsvis *Doronicum*, blommande men som de flesta växterna utan skylt, liksom en magnolia. Regnet fortsatte. Elvi skriver lakoniskt ”vi åkte tillbaka till kanalvillan och åt matsäcken”.

Dag 3, lördagen den 11 juni var gråmulen och kylig. Enligt planeringen skulle vi till **Klöveruds-branterna** med ängsgranskog, vars mycket rika flora beror på Dalformationens kalkrika berggrund. Det gällde emellertid att hitta dit. Vi körde en fin grusväg utmed Edslan. Vägen tog slut vid ett nytt naturreservat – utan skylt. Vid vägens slut fanns en stor gård. Om vi läste kartan rätt, heter platsen **Mjölkkudden**. Vi vände och letade oss fram till Klöveruds spa. Där tog vi matrast sittande i vägkanten, medan gransångare, gårdsmyg och taltrast sjöng i regnet.

Så småningom delade vi upp oss. De mera spänstiga klättrade upp i Klöverudsbranterna, där de fick forcera kullfallna träd och andra hinder. Enligt Elvis anteckningar växte där blåsipppa, sårläka, skogsvicker, sötvedel, tvåblad, tjärblomster och stor blåklocka, som vi redan sett i Bräcke ängar. Nya observationer: underviol *Viola mirabilis*, ormbär *Paris quadrifolia*, skogsnäva *Geranium sylvaticum*, skogstry *Lonicera xylosteum*, hässlebrodd *Milium effusum*, olvon *Viburnum opulus*, alm *Ulmus glabra*, ask *Fraxinus excelsior*, hassel *Corylus avellana*, tandrot *Cardamine bulbifera*, vårärt *Lathyrus vernus*, flenört *Scophularia nodosa*, trolldruva *Actaea spicata*, stinksyska *Stachys sylvatica*, blåsuga *Ajuga pyramidalis*, myskmadra (myska) *Galium odoratum* och klotpyrola *Pyrola minor*.

Vi som inte var så sugna på att klättra i berg åkte istället upp på Baljåsen, Dalslands högsta punkt. Där finns en förtjusande hembygdsgård med ängar, gamla men igenbommade hus, kvarnstenar och andra minnesmärken. Sven och jag gick en promenad i skogen utmed den 1,8 km långa branta stigen, för dagen extra blöt och slippig. Floran är rik – här finns flera av landets hotade arter. Vi såg vitpyrola *Pyrola rotundifolia*, jungfru Marie nycklar *Dactylorhiza maculata*, eller var det kanske skogsnycklar *D. ssp. fuchsii* samt någon vänderot. Vid skogsstigen i ljusare partier bredde mattor av rött jungfrulin ut sig. Markens moss- och lavflora var fantastisk – synd jag inte kan den!

Nästa mål var **Skärbo**, en skogsgård med lång historia. Vi gick en strövstig till lilla Skärbotjärnet, kantad med ag *Cladium mariscus*. Vidare runt Stora Skärbotjärnet, enligt broschyren 1,2 km – det måste vara fågelvägen! Revor av linnea *Linnea borealis* slingrade i mossan. I närheten av gården möttes vi av landskapsvårdarna, en koskock anförda av en ståtlig tjur. I sjökanten växte svärdslija *Iris pseudoacorus* och aklejruta *Thalictrum aquilegium* med ljuvligt violetta ståndarsträngar. Vid parkeringsplatsen fanns hällebräcka *Saxifraga osloensis* och svartbräken *Asplenium trichomanes* på ett par stora stenblock.

Dag 4 pingstdagen. Då tänkte vi botanisera i några naturreservat på vägen mot Kroppefjäll, där vi skulle bo på hotellet och vandrarhemmet. För första gången på resan sken solen. **Tisselskogs naturreservat** ligger på en udde i sjön Råvarpen. Förutom kalkhaltig berggrund och rik flora finns här Dalslands märkligaste hållristsningsområde. Ängarna stod i sitt rikaste flor med jungfru Marie nycklar, jungfrulin, nyutslagna nyponrosor, grönvit nattviol, vit fetknopp *Sedum album*, överblommade mandelblommor *Saxifraga granulata*. Bland gräsen märktes kamäxing *Cynocurus cristatus* och luddtätel *Holcus lanatus*. Elvi har även noterat bergglim *Silene nutans*, morgonstjärna *Ornithogalum angustifolium*, vitknavel *Sclerantus perennis*, hagtorn *Crataegus* sp och svinrot.

Till **Traktets naturreservat** hittade vi stigen tack vare en stolpe med vit stjärna på blå botten, dock utan namn. Tyvärr spärrades stigen av fällda ungbjörkar så långt vi kunde se. Med visst besvär kom vi fram till Traktetjärnet, där vi såg ag, vass *Phragmites australis* och tranbär *Vaccinium oxycoccos*.

Buteruds naturreservat letade vi efter. Möjlig tillfart är en privat bomväg. Upplysningsskylt och P-plats saknas. Via den livsfarligt branta och krokiga vägen åkte vi i stället förbi Håverud till Örtagården i Dals-Rostock, där har alla växter tydliga skyltar.

Mot kvällen kom vi till Kroppefjälls stora anläggning. Vi var hungriga och frågade i receptionen efter möjlighet till kvällsmåltid. Receptionisten hämtade kocken, som trollade fram en festmåltid: laxpaté på salladsbädd med pärontärningar i creme fraiche smaksatt med pepparrot, krönt med smörstekt sparris. Det är service det!

På måndagen blev vi guidade av Torsten Örtenblad. Han var nyss hemkommen från en sjukhusvistelse på grund av hjärtflimmer och varnade för att han inte orkade gå så fort i de branta backarna. Han hade dock svårt för att ta det lugnt och ville visa oss så mycket som möjligt. Inte alla i vår grupp orkade hänga med i hans tempo.

Från akvedukten i Håverud begav vi oss till **Buterud**. Mycket riktigt visade sig den privata bomvägen leda in i reservatet. Vi parkerade i väggkanten – en smal grusväg ledde uppåt. En trädform av stora idegranar *Taxus baccata*, här kallad ”barrlind” kantade vägen. I skogen antecknade vi stinksyska, skogsvicker, sötvedel, hundvilt och myskmadra. På klippavsatser växte flera för resan nya arter: piprört *Lathrus niger*, harmynta *Satureja acinos*, bergmynta *S. vulgaris*, gaffelbräken *Asplenium septentrionale* och svartbräken *A. trichomanes*. I skogen letade vi förgäves efter den sällsynta ärtvickern *Vicia pisiformis*, som Torsten gjort första dalslandsfyndet av för några år sedan. Vi tröstade oss med den vackra svedjenävan *Geranium bohemicum* i väggkanten – för min del ett efterlängtat blomsterkruss.

Inte långt därifrån, vid Glycksjöände, fanns gnejssklippor översilade av kalkhaltigt vatten. Utöver växter som vi tidigare sett visade Torsten på blodnäva *Geranium sanguineum*, klofibbla *Crepis tectorum* ssp. *tectorum*, Sankt Pers nycklar *Orchis mascula*, duvnäva *Geranium colombinum*, duvsvicker *Vicia hirsuta*, tätört *Pinguicula vulgaris*, hällebräken *Woodsia ilvensis* och fjällhällebräken *W. alpina*. En aspfjäril tilldrog sig uppmärksamhet i solskenet.

Vid Brurefjäll tog vi matrast på klippor med kruståtel *Deschampsia flexuosa*. De som inte behövde en vilostund följde med Torsten in i skogen, där de fick se berglök/kantlök enligt Elvis noteringar. Kantlök *Allium senescens*, en specialitet för Dalsland, är starkt hotad och finns i rödlistan. Den blommar på eftersommaren. Intresserade kan läsa om den i SBT häfte 1-2011. På denna lokal fanns även vallört *Symphytum* sp., åkerkulla, fältveronika *Veronica arvensis*, rester av vårblomande nagelört *Erophila verna*, hällebräcka, småfingerört *Potentilla tabernaemontani* och gulmåra *Galium verum* ssp. *verum*.

Från Upperudsslussen vandrade vi österut på en grusväg. Den artrika skogen intill vägen hade enligt Torsten för några år sedan avverkats i stället för att varsamt gallras. Där om vittnade ett virrvarr av stubbar och ris. Den forna rika växtligheten gav sig dock tillkänna genom en enorm blomrikedom, som vällde ner mot vägen. Olvon, skogstry, knagglestarr *Carex flava*, stor blåklocka, rödklint *Centaurea jacea*, brudbröd *Filipendula vulgaris*, sötvedel, rörfilen *Phalaris arundinacea* och trollsmultron *Potentilla rupestris*, kan nämnas.

På en närbelägen lokal fann vi många arter som vi sett tidigare. Dessutom skogsklocka *Campanula cervicaria*, kärrfibbla *Crepis paludosa*, skogsnycklar *Dactylorhiza* ssp. *fuchsii*, frossört *Scutellaria galericulata*, ramslök *Allium ursinum*, besksöta *Solanum dulcamara* och rockentrav *Arabis glabra*.

Dagen avslutades vid **Rannebergets naturreservat**. Torsten behövde ingen GPS, han visste exakt hur man skulle gå in i den täta skogen, som klättrar uppför berget. I en stiglös bergbrant visade han på två sällsynta bräknar, taggbräken *Polystichum lonchitis* och uddbäken *P. aculeatum*.

Tisdagen tillbringade vi på **Ryrhalsvön**, förmiddagen i Torsten Örtenblads sällskap i ett av halvöns 8 naturreservat, som här är försedda med skyltar och parkeringar. På en bergrygg med alvarmark invid Svanefjorden kunde vi repetera de flesta torrmarksväxter, som vi sett under resan. Artlistan utökades med fältmalört *Artemisia campestris*, getvåppling *Anthyllis vulneraria*, prästkrage *Leucanthemum vulgare*, stor fetknopp *Sedum reflexum*, spåtistel *Carlina vulgaris*, ormtunga *Opioglossum vulgatum*, murruta *Asplenium ruta-muraria*, svartoxbär *Cotoneaster niger*, kungsmynta *Origanum vulgare*, getrams *Polygonum odoratum*, småborre *Agrimonia eupatoria*, berberis *Berberis vulgaris*, daggkäpa *Alchemilla* sp., humleblomster *Geum rivale*, lentåtel *Holcus mollis*, och nästrot *Neottia nidus-avis*. Vid lunchtid måste Torsten lämna oss för ett viktigt ärende.

Eftermiddagen tillbringade vi i ett annat av Ryrhalsvöns reservat – underbart vackert. En av kalksten vit stig ledde ner till stranden, där svarta skifferhällar pryddes av gul fetknopp, svartbräken och sten-

bräken *Cystopteris fragilis*. Vi noterade slutligen sumpförgätmigej *Myosotis laxa*, strandranunkel *Ranunculus reptans* och smultron *Fragaria vesca*.

Onsdagen var hemresedag men vi tog oss tid att besöka **Yttre Bodane**, välutrustat och handi-kappanpassat naturreservat vid en vik av Vänern. På en bred stig i högväxt tallskog gick vi ut till Tången. Svärdsliilja, dyblad *Hydrocharis morsus-rane*, gäddnate *Potamogeton natans* och kärrstjärnblomma *Stellaria palustris* noterades, liksom den lätt igenkännliga svarta tuschslaven *Lasallia pustulata* i stora sjok på klipporna. Vid parkeringen fanns en liten äng med rik förekomst av fjärlilar: makaonfjärlilja, någon art av blåvinge, kamgräsfjärlilja och ängssmygare.

Jag konstaterar efteråt att Dalsland är ett säreget och i botaniskt avseende rikt landskap. Det förtjänar att lyftas fram i ljuset. Tack vare Torsten Örtenblad fick vi se en del av Dalslands största rariteter. När jag skriver detta, nås jag av det sorgliga budskapet att Torsten Örtenblad nyligen gick bort. Vi fick aldrig tillfälle att tacka honom för hans uppoffrande och entusiasmerande sätt att leda oss i de fantastiska markerna.

Herbarienytt!

Text: Ingrid Engström

Herbariet finns fortfarande i Kasernen Narva. Enligt uppgift finns ingen annan lokal men ansvariga på Länsmuseet ser helst att Herbariet flyttar ut. Tills vidare fortsätter arbetet oförtrutet. Det har till och med varit rekord i antalet deltagare i arbetsmötena i höst. Mer om det när vi får summera höstens arbete.

Under sorteringsarbetet suckar vi ibland över tidigare generationers botanister. De samlade enorma mängder växter, gärna i främmande länder. Men de hade sällan tid att klistra upp dem på herbarieark och inte alltid finns alla relevanta och läsliga data på etiketterna. Tur att det finns flinka klisterfingrar och skarpa skrifttydarhjärnor.

Ibland gör vi roliga fynd. En av de senaste gångerna sorterade vi bräknar av släktet *Dryopteris*. En del av dem hade förstås bytt släktnamn – något som är ganska vanligt i blomstervärlden. *Dryopteris*-traven blev trots detta mer än meterhög. Mitt i alltihop låg ett ark med backnejlika, släktet *Dianthus*. Om den rymt från sina släktingar eller kommit vilse är svårt att veta. Ett bra exempel på att storstädning behövs.

Terminens sista arbetsmöte är den 14 december, då Linda dukar fram Luciakaffe. Förslagsvis onsdagen den 11 januari kör vi igång igen. Herbarievännerna får ett personligt meddelande om tiden.

Alla hjärtligt välkomna!

God Jul och Gott Nytt År önskar Redaktionen!

Som vanligt vill vi gärna att ni inkommer med 2011 års rapporter, förslag på artiklar, korsord eller annat som kan passa denna tidskrift.

Nästa T-Veronika skall komma ut före årsmötet.

Manusstopp är den 20 januari. Vi vädjar till våra författare och medarbetare att tänka på detta datum. Vi behöver tid till planering, författarkontakter, redigering, layout, korrekturläsning (i flera led), tryckning och distribution/Red.

Nästa år ser vi fram emot utgivningen av
Närkes Flora!

Kallelse till Årsmöte i ÖLBS 2012 **Söndag 26 februari kl. 15.00**

Plats: Ideellt utvecklingscentrum, Storgatan 24, gatuplanet.

Efter årsmötesförhandlingarna föredrag och bildvisning av Arne Holmer och Björn Nordzell. Om sommarens expedition till Sveriges nordligaste fjäll Pältsa och laestadiusvallmon.

Program 2012

Söndag 29 januari kl 15.00

Owe Nilsson visar bilder och talar om vårbloomor på Kreta

Plats: Ideellt utvecklingscentrum, Storgatan 24, gatuplanet.

Bildvisning.

Söndag 25 mars kl 15.00

Vattensalamandrar, föredrag av Daniel Gustafson

Plats: Ideellt utvecklingscentrum, Storgatan 24, gatuplanet.

Bildvisning.

Fullständigt program kommer i nästa T-Veronika nr 2/2012.

Vi gratulerar!

Filosofie doktor Daniel Gustafson, ÖLBS populära vice ordförande, bär sedan den 4 november i år denna prestigefyllda titel. Då disputerade han nämligen i Uppsala på salamandrarnas liv och leverne, ett ämne som han forskat i under 10 år. Vi gratulerar!

Nu får Daniel mera tid att ägna åt botaniken – ja det är Daniel själv som säger så. Vi tackar!

Fotot på Daniel är taget den 21 augusti, då han ledde en botanisk exkursion i naturreservatet Nasta, se rapport på sid 4.

/ Redaktionen

Örebro Läns Botaniska Sällskap

ÖLBS ändamål är att utgöra ett forum för utbyte av erfarenheter och kunskaper inom botanikens olika grenar, att utforska floran inom länet och att verka för skydd av växtlokaler och växtsamhällen. ÖLBS är anslutet till Svenska Botaniska Föreningen.

Styrelse

Ordförande

Per Erik Persson Gamla Viken 217
713 92 Gyttopp, tfn 0587-704 06
pererikpersson.gamlaviker@telia.com

Vice ordförande

Daniel Gustafson Hemmansvägen 3
702 17 Örebro, tfn 019-18 87 72
e-post daniel.gustafson@telia.com

Sekreterare

Inga Hedgren Stensoppsvägen 1
705 95 Örebro, tfn 073-9946016
inga.hedgren@telia.com

Kassör

Herbert Kaufmann Sofiebergsv.
6 702 29 Örebro, tfn 019-24 61 94
hekau@bredband.net

Organisationsnummer

875001-7298

Adress

Korrespondens ställs till ordföranden.

Ledamöter

Berit Ragné Odengatan 2
713 32 Nora, tfn 0587-109 11

Owe Nilsson Utterbäcksvägen 10,
691 52 Karlskoga, 0586-728478
owe.kga@telia.com

Tomas Gustafson, Arvaby,
719 95 Vintrosa, tfn 019-320685
tomas.gustafson@naturskyddsforeningen.se

Suppleanter

Elisabet Kocken, Hammarby 651, 705 92
Örebro tfn 019- 28 21 29
nilsson.kocken@telia.com

Michael Andersson Tornfalkgatan 124,
703 49 Örebro tfn 073-05 23 675
hem tfn: 019-611 68 32
primus@telia.com

Medlemsavgift 2011

Ordinarie medlem 140 kr.
Familjemedlem 70 kr (ej *Veronika*).
Avgift inbetalas till
Plusgiro **64 26 24-1**.

Programmet läggs också ut på ÖLBS hemsida www.olbs.se

ÖLBS samarbetar med

Studie
främjandet

Telefon: 019-16 83 00

Veronikan

Årgång 16 nr 4/2011

Ordföranden har ordet	3
Grönbräken & hällebräcka vid Nasta marmorbrott	
Elisabet Kocken	4
Vattenväxtkurs i naturreservaten Tjälvesta - Snavlunda	
Ingalill Teljä	5
De första Närkingarna i botaniken	
Lars Löfgren	6
Svenska lummerväxter	
Björn Nordzell	7
Botanikdagarna i Uppland 2011	
Arne Holmer	15
Dalslandsresan ÖLBS 2011	
Ingrid Engström	18
Herbarienytt	
Ingrid Engström	21
Kallelse till Årsmöte i ÖLBS 2012	22
Vi gratulerar Daniel Gustafson	22

